SULTAN I. AHMED DÖNEMİ VE BURSA

BURSA
OSMANGAZİ BELEDİYESİ YAYINLARI
Santral Garaj Mh. Ulubatlı Hasan Blv. No:10 Osmangazi/ Bursa
Tel: 0.224.444 16 01 Faks: 0.0224.270 70 09
www.osmangazi.bel.tr

Sultan I. Ahmed Dönemi ve Bursa

Yayın Kurulu:
Prof. Dr. Osman Çetin
Prof. Dr. Özer Ergenç
Prof. Dr. Mehmet Kalpaklı

Proje Koordinatörü: Gülşah Cebelli Öncel
Osmangazi Belediyesi Kültür İşleri Müdürü
Organizasyon Sorumlusu: Berkant Yılmaz
Osmangazi Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü

ISBN 978-975-2406-52-0
1. Basım: Nisan 2023

Kapak Resmi:
Sultan I. Ahmed
John Young, *A Series of Portraits of the Emperors of Turkey, 1*815

Kapak / İç Düzen:
Gaye Kitabevi

Baskı:

Sultan I. Ahmed (Bahtî)'in Aziz Mahmud Hüdâyî ve Abdülmecid Sivâsî'ye Teveccühleri

Sadettin Eğri*

Manisa, 18 Nisan 1590-22 Kasım 1617, Saltanatı: 21/22 Aralık 1603-22 Kasım 1617. III. Mehmed'in oğlu olan I. Ahmed, Manisa'da 18 Nisan 1590 tarihinde dünyaya geldi. 1603 yılında 14 yaşında 14. padişah olarak tahta geçti. Annesi Handan Sultan'dır. I. Ahmed iyi bir eğitim almamıştı. Bunun da sebebi, oğullarını kendine rakip olarak gören III. Mehmed'in onların eğitimlerini ihmal etmesidir. Ahmed'e sadece okuma yazma öğretilmişti. Dindar bir insan olmasından dolayı Hz. Muhammed'in ayağının izi resminde murassa bir sorguç yaptırmış, ortasına da kendisinin şu kıt'asını yazdırmıştı: [1]

Nola tacum gibi başumda götürsem da'im
Kadem-i resmini ol Hazret-i şah-ı Resûlün
Gül-i gülzar-ı nübüvvet o kadem sahibidür
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün

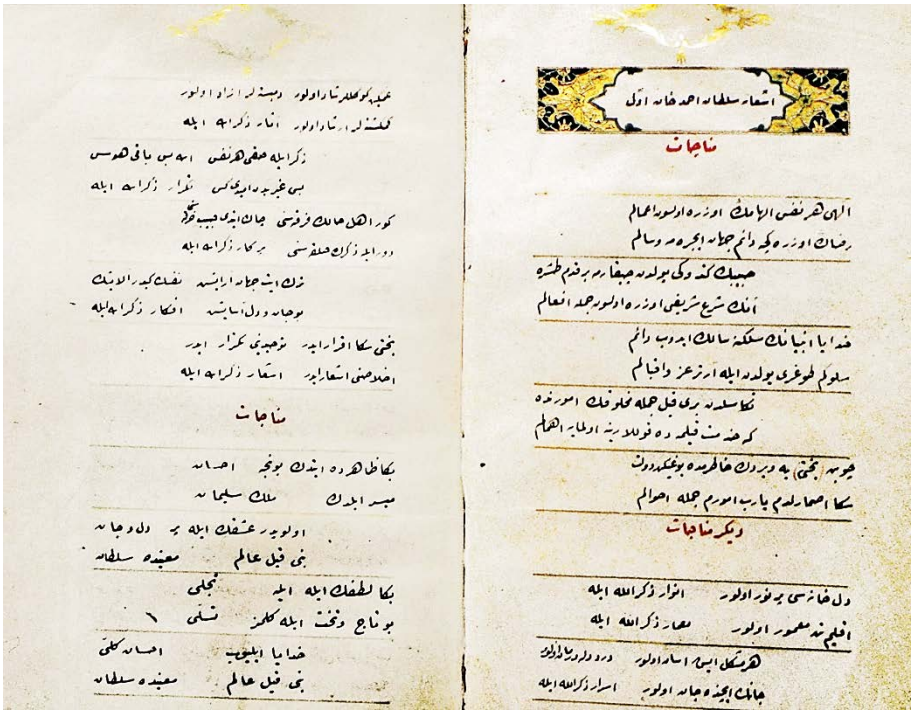
Genç padişahın iyi bir eğitim görerek yetiştiğini söyleyemeyiz. Çok erken denilecek bir yaşta tahta çıkması sebebiyle durumun da buna müsait olmadığını görüyoruz. Ancak nazik, duygulu, hamiyetli ve sanatkâr bir kişiliğe sahipti. Samimi ve dindardı. Âbit, zâhit ve mutasavvıflara karşı fevkalade riayetkârdı. Sultan Ahmed'in engin bir iç dünyası vardır. Şiirlerinde genç yaşta olgunlaşmanın izlerine ulaşmak mümkün olduğu gibi hem maddi, hem de manevi manada müthiş bir arayış içindedir. Kendisini mana âleminin merkezinde görmek istemesinin yanında, ülkede olup bitenlerden de oldukça rahatsızdı. Siyasi, sosyal ve dolayısıyla bu işlerin üstesinden gelebilecek yetenekli insanları bulamamanın doğurduğu sıkıntılar, belli bir dinginliğe ulaşamamış olması onun iç dünyasına yönelik ümitsizliklerinin ipuçlarını vermektedir.[2]

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. sadettin@uludag.edu.tr

1 Coşkun Ak, *Şair Padişahlar,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.263-265.

2 İsa Kayaalp, *Bahtî (Sultan I. Ahmed)/Divan,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,

Sultan Ahmed divanını genel olarak iki bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüm dinî ve tarihî muhtevalı şiirlerden oluşturulacak olursa, burada Sultan Ahmed'in gerçek kişilik ve kimliğini bulmamız mümkündür. Bu bölümde yer alan münâcâtlarda bilhassa tasavvufî muhtevayı belirgin bir biçimde görürüz. Çünkü kullandığı kavramlar önemli ölçüde tasavvuf literatürüne aittir. Bunlar genellikle de birinci manalarında kullanılmaktadır. Dili oldukça sade ve anlaşılır bir Türkçedir. Aşk ve sevgili muhtevalı şiirler ise ikinci bölüm olarak değerlendirilebilir. Bu bölümdeki şiirlerde ise divan şiirinin aşk muhtevalı mazmunları yer almaktadır. Bunlar aşk, âşık, sevgi, sevgili üzerinedir. Fakat Sultan Ahmed'deki sevgili, klasik şiirin kurallarına uygun olarak vefasızdır, âşığına hep eza ve cefa eder. Onu üzmekten zevk alır.[3]

I. Ahmed'in Bahtî mahlasıyla yazdığı divanının ilk iki sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 53)

Şiirlerinde eski sanat kültürünün genel vasıfları çerçevesinde; tasavvufa, tarihe, mitolojiye, astronomiye vb. unsurlara yer vermiştir. Bununla

2019, s.4.

[3] Kayaalp, *Bahtî (Sultan I. Ahmed)/Divan,* s.12.

birlikte, yer yer bu çerçeve dışına çıktığı ve bilhassa gazellerinde günlük hayat sahnelerinden ve yaşanan tecrübelerden faydalanarak, yeni hayaller kullandığı görülür. Bu yüzden şiir dili, söz ve mana sanatlarından sıyrılmış, yalın, sade ve külfetsizdir. Özellikle Sultan Ahmed'in gazellerinde kendini belli eden bu durum Şeyhülislâm Yahyâ Efendi tesiri ile ifade edilebilir. Sultan Ahmed, Yahyâ Efendi'nin;[4]

Aşka kabil dil mi yok şehr içre bir dilîr mi yok
Mest yok meclisde bilmem mey mi yok sâgar mı yok

Gazelini tahmis etmiş, Yahyâ Efendi de onun hakkında şu kıtayı söylemiştir:

Şehinşâh-ı hümâyun-baht Sultân Ahmed-i Gazî
Ki dünyayı münevver kıldı re'y-i âlem efrûzı
Kemân-ı Rüstem olmaya kebâde dest-i kadrinde
Ne kuvvetdür ki oldı kuvvet-i bâzûsına rûzî

Arapça ve Farsçayı iyi bilen Sultan Ahmed'in şiirinde lirik İran şairi Hâfız-ı Şîrâzî'nin etkisini de görmek mümkündür:

Bahtiyâ bu nazmuna Hâfız nazîre söylesün
Fâris ise arsa-i nazm içre düşürsün inân

Sultan aynı zamanda hattatlıkla da meşgul olmuştur. Topkapı Sarayı'nda yarım metre büyüklüğünde bir kitapta, ilk üç büyük sayfa kendisi tarafından yazılmıştır. Saltanat sürdüğü 14 yıl boyunca çok mühim olaylarla uğraşan I. Ahmed, yakalandığı mide rahatsızlığından kurtulamayarak, 22 Kasım 1617'de çok genç bir yaşta, 28 yaşında hayata veda etti.

Sultan I. Ahmed şiirlerinde "Bahtî" mahlasına kullanmıştır. Bu mahlası seçmesi konusunda Hasodalı Yusuf Ağa şöyle bir hikâye anlatır: "Abdest alırken suyu o dökermiş. Kışın en şiddetli günlerinde dahi Sultan soğuk su istermiş. Bir gün "Ayaklarım hammal ayağı gibidir." demiş. Yusuf Ağa: "Padişahım, meşhur meseldir, ayağı büyük olanın bahtı açık olur." demiş. Gülmüş: "Beli, bilürem, Bahtî mahlasın ol sebebden aldım." demiş.

I. Ahmed'e şairlik vasfı babasından geçmiştir. Şiir yazma sebebi, Osmanlı padişahlarının şiirle uğraşmış olmaları ve kendisinin bu geleneğin etkisinde kalmasıdır. Ahmed'in 1604-1605 tarihinde yazdığı savaşı konu alan gazelleri, onun küçük yaşta şiirle uğraştığını gösterir. Denilebilir ki, doğuştan gelen yeteneğin ve geleneğin birleşmesi sonucu divanını oluşturmuştur.

Yeni tahta geçtiği sıralarda Avusturyalılar'dan Peşte şehrinin geri

[4] Kayaalp, *Bahtî (Sultan I. Ahmed)/Divan,* s.6.

alınması üzerine çocuk padişah sevincinden şu gazeli yazmıştır:

Şükr ü hamdüm anadır can ü gönülden ki şekûr
Ehli 1slamun olup yaveri kılmış mansûr
Peştenün fethi Budin ehline can-bahş oldı
Bu beşaret haberi kıldı cihanı mesrûr

Hemen ardından Türk askeri için de şu mısraları kâğıda dökmüştür:

Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâra
Can u dilden sizi ısmarlamışam Settaâ'a
Eyledüm size du'a ile selamum irsâl
Siz selametde olun düşman ola biçâre

I. Ahmed hakkında bazı tezkirelerde *ve* eserlerde çeşitli bilgilere rastlamak mümkündür. Sultan Ahmed'in şahsı *ve* şiirlerinden bahseden ilk tezkire *Riyazî Tezkiresi'*dir. Hafız Hüseyin'in *Vefeyât-ı Ayvansarayî'*sinde I. Ahmed hakkında birkaç sözün yanında şair sultanın bir tane de örnek şiirine rastlanır. Rıza *Tezkiresi'*nde ise, şairlik yönünden bahsedilmemekle beraber birkaç beytine yer verilmiştir. Ahmed Han devrinin iki önemli tarihi de *Peçevi ve Naima Tarihi'dir* ki, bunlarda da sadece sultanın tarihi kişiliğinden söz edilmektedir. Bunların yanında *Ata Tarihi* de sayılmalıdır. Bu eser özellikle Ahmed Han'dan birçok şiir örneği içermesi yönünden önemlidir.

Divanda biri ilâhî usulünde olmak üzere 5 münacat yer almaktadır. İlk münacatta Allah'a samimi bir yakarış içindedir. Allah rızasının yanında Hz. Muhammed'in de şefaatini alma arzusundadır. Allah'ın kendisini tembellikten kurtarmasını diler. Çünkü Allah'ın kullarına hizmet ederken kusurda bulunmak istemez. Kendisinden önce iki ağabeyinin öldürülmesi ile saltanat yolu kendisine açılan Bahtî, ilk münacatının son beytinde şunları söylemektedir:

Çü ben Bahtîye virdün hatırumda yog iken devlet
Sana ısmarladum Yârab umûrum cümle ahvâlüm

Kıtalar halinde yazılan ikinci münacatta, Allah'ın zikri ile insanın hem maddi, hem de manevi âleminin kolaylıklarla dolacağını söyler. Üçüncü münacatta Bahti bir sultan değil, aciz bir kuldur. İçten yalvarışlarla, manalar âleminde sultan olma isteğini hemen her beyitte tekrarlar:

Olupdur aşkun ile pür dil ü can
Beni kıl 'âlem-i mânîde sultan

Bahtî, hem klâsik aşk anlayışı e hem de tasavvufî zenginlik içeren şiirlerinde; tac, taht ve saltanatın kendisi bu dünyada asla mutlu kılmadı-

ğını ifada eder. Bu fani âlem, hayal ve gölgeden ibarettir:[5]

Bana lutfun ile eyle tecellî
Bu tâc u taht ile gelmez tesellî
*

Ricâl ü mâla yokdur itimâdum
Degüldür tâc u tahta istinâdum
Rızâ-yı pâkin olmuşdur murâdum
Beni kıl âlem-i ma'nîde sultân
*

Bu fânî âlemün yokdur me'âli
Hayâl ü zıll gibidür mülk ü mâlı

Dördüncü ve beşinci münacatlarında da, sadece Allah'ın lütfunu ve rızasını isteyen bir kul olarak karşımıza çıkar:

Visal-i Hakka kim ki irdi Bahti
Anun bu fani mülke cünbişi yok

Üç na'tta ise, genel olarak Hz. Muhammed'in vasıfları anlatılarak, onun doğum ayı olan Rebiülevvel ile bahar ayı arasında bir bağlantı kurulur:

Bahâr oldukda diller açılup bulsa nola kâmı
Rebi' oldı habîb-i ekremün mevlidi eyyâmı

Kardeş katli uygulamasına riayet etmeyerek kendi ölümünden sonra kardeşi Şehzade Mustafa'nın padişahlığına giden yolu açmış oldu. Aynı şeklide evlatları da kardeş katli konusunda bu tavrı devam ettirmiş, "ekberiyet" usulüyle 2. Osman, 4. Murad ve Sultan İbrahim Osmanlı tahtına geçmişlerdir. I. Ahmed, genç yaşta tahta çıkmasına rağmen önemli icraatlardı bulunmuş, liyakat sahiplerine görev vermeye çalışmıştır.[6] Devlet yönetimine yaptığı etkilerle kötü bir üne sahip büyük annesi Safiye Sultan'ı eski saraya göndererek pasifize etmiştir. Osmanlı kanunnamelerini bir araya toplatmıştır. Tahta çıktığı zaman Osmanlı Devleti, İran ve Avusturya ile savaş halindeydi. İran Şahı Şah Abbas'la yapılan savaştan bir sonuç elde edilemedi; Avusturya ile Zitvatorok Antlaşması imzalanarak savaşa son verildi. Zitvatorok, Osmanlı'nın toprak değil ancak prestij kaybettiği bir anlaşma olmakla beraber, Sultan Ahmed dönemi, uzun süren savaşların son bulduğu bir istikrar dönemi olmuştur. 16. yy.dan itibaren Anadolu'da görülen bir isyan hareketi olan Celalî isyanları da 1. Ah-

[5] Mertol Tulum, *Bahtî Divanı'nın Transkripsiyonu ve Şairin Edebî Şahsiyeti,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1962-1963, s.20.

[6] Ayşe Yıldız, "Bahtî-Sultan I. Ahmet", *TEİS,* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahti-sultan-ahmed, (02.03.2023)

med döneminde Kuyucu Murad Paşa tarafından alınan sert tedbirlerle büyük ölçüde bastırılmış böylece içte ve dışta bir sükûnet dönemi sağlanmıştır. Devlet işlerinde, sert ve kuralcı tutumuna rağmen kaynaklar hayırsever ve dindar bir tabiatı olduğunu, mütevazı bir yaşamı tercih ettiğini kaydeder. Sultan Ahmed, cömert tabiatlı; âlim, seyyid ve sanatkârları himaye eden bir padişahtır. 1612 ve 1614 yıllarında Edirne'ye iki seyahat yapar. Nef'î'nin "Edrine şehri mi bu yâ gülşen-i mev'â mıdır" mısraıyla başlayan ünlü kasidesi, Sultan Ahmed'in 1614 tarihli seyahati üzerine kaleme alınmıştır.[7]

Sultan I. Ahmed "Bahtî" mahlasıyla şiirler yazmış ve aşağıdaki kıt'asını da Itrî bestelemiştir:

Nola tâcım gibi başımda getürsem dâim
Kadem-i resmini ol Hazret-i şâh-ı Resûlün

Gülü gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
Bahtîyâ durma yüzün sür kademine o gülün

Sultan I. Ahmed ve Kadem-i Şerîf

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın mübarek ayak izleri. Peygamber efendimizin bir mûcizesi de yumuşak maddelere meselâ kuma bastığı zaman ayak izlerinin belli olmaması fakat taşa, sert maddelere bastığında izlerin çıkması idi. Mübârek ayağının bastığı ve iz bıraktığı bâzı taş ve mermerler bir yadigâr olarak asırlarca saklanmış elden ele emanet edilerek bereketlenilmiştir. Bilhassa Müslüman devlet adamları, pâdişâhlar bu kıymetli yâdigârları önemli yerlerde özel muhâfaza altına alarak, saklayıp, ziyâret etmişler ve ettirmişlerdir.[8]

Kadem-i şeriflerin en önemlisi Kudüs'te Kubbetü's-sahre'deki kaya üzerinde olanıdır; bu izin mi'racdan kaldığı söylenir. Ahmed Teymur Paşa, Hz. Peygamber'e izâfe edilen kendisinin bildiği diğer ayak izleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ona göre sayıları yedi olan bu kadem-i şeriflerin dördü Mısır'da, ötekiler Kudüs, İstanbul ve Tâif'tedir. Mısır'da bulunan ayak izlerinden biri, sonradan adı Mescidü eseri'n-nebî olan Ribâtü'l-âsâr'da, bir diğeri Sultan Kayıtbay Türbesi'ndedir. Kayıtbay'ın 20.000 dinara satın alarak mezarının başucuna konulmasını vasiyet ettiği ayak izini Sultan I. Ahmed İstanbul'a getirtmiş, fakat gördüğü bir rüya üzerine izin bir kopyasını çıkarttıktan sonra aslını geri göndermiştir (Ahmed Teymur Paşa, s. 58). I. Ahmed bu vesileyle bir de dörtlük

[7] Mücteba İlgürel, "Ahmed I", *DİA,* II. cilt İstanbul, 1989, s.30-33.

[8] Nakşı- Kadem-i Şerîf, https://www.ademder.org.tr/blog/osmanli-tarihi/osmanl%C4%B1-k%C3%BClt%C3%BCr-ve-medeniyeti/nak%C5%9Fikademi%C5%9Fer%C3%AEf (06.03.2023)

yazmıştır (N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim / Kadem-i nakşını ol hazret-i şâh-ı rusülün / Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir / Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün). Mısır'daki kadem-i şeriflerin üçüncüsü Ahmed Bedevî Türbesi'nde, sonuncusu da Cîze'nin Bernebîl köyündeki Yûnus Emre makamındadır. Tâif'te bulunduğu söylenen ise sonradan adı Mescidü'l-kû'ya çevrilen Mescidü'l-mevkıf'tadır.[9]

Hz. Peygamber'e izâfe edilen ayak izi (TSM, Hırka-i Saâdet Dairesi)

Topkapı Sarayı Hırka-ı Saâdet dairesinde dördü taş, ikisi tuğla nev'inden olmak üzere altı Nakş-ı kadem-i şerîf mevcuttur. Bunlardan biri Peygamber efendimizin Mîrâca çıkarken bastığı kayanın üzerine çıkan mübârek ayak izidir ki, Hırka-i Saâdet odasında bir dolap içinde muhâfaza edilmektedir.

Resûlullah efendimizin Mîrâca çıkarken bastıkları bu mübârek kayanın üzerine Kubbet-üs-Sahrâ adıyla bilinen binâ inşâ edilmiştir.

Nakş-ı kadem-i şerîfler, bulundukları yerlere intikâl ettirilmeden önce asırlarca değişik yerlerde muhâfaza edilmiştir. En son bugünkü yerlerine konmuştur. Bu şekilde nakledilerek gelmeyen ve bir taşı yontarak "kadem-i şerîf" adını takıp, Peygamberin ayağının izidir, demek resimlere, putlara tapmak gibidir. Gerçek olan Nakş-ı kadem-i şerîfler ise teberrüken ziyâret edilir.

[9] Nebi Bozkurt, "Kadem-i Şerif", *DİA,* İstanbul, 2001, c.24, s.57.

Osmanlı Pâdişâhı I. Sultan Ahmed, İslâmiyete ve Resûlullah efendimize gönülden bağlı idi. Bahtî mahlasıyla şiir de yazan Sultan I. Ahmed, Nakş-ı kadem-i şerîf şeklinde murassâ bir sorguç yaptırmış, ortasına da mavi mine üzerine altınla kendisine ait şu mısraları yazdırmıştı:

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i resmini ol hazret-i şâh-ı Rusülün
Göl-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir.
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün.

Sultan Birinci Ahmed, cumâ ve bayram günlerinde ve diğer mübârek günlerde başına bu sorgucu takardı. Ayıntablı Mehmed Münîb Efendi, Sultan Birinci Abdülhamîd Türbesindeki Nakş-ı kadem-i şerîfin bulunuşunu ve türbeye konulmasını anlatan, *Âsâr-ul-Hikem fî Nakşi'l-Kadem* adlı bir eser yazmıştır.

Bir yandan nefis ve mâsivâ ile mücadelelerini sürdüren mutasavvıflar, gerektiğinde devlet adamları ile ilişkilerini sağlam bir şekilde sürdürmüşlerdir. Sufîlerin sosyal ve tesevvufî hayattaki etkilerini iyi bilen sultanlar, onların maneviyatından ve zatından faydalanmayı bilmişlerdir. Hızır Şeyh, Şemseddin Sivasî gibi kimi dervişlerin fetih hareketlerine ve seferlere müridleriyle katıldıkları bilinmektedir. Özellikle padişahın iştirak ettiği seferlere devlet adamları, paşalar, dinî şahsiyetler, kazaskerler, şeyhülislamlar, şairler ve bazı tarikat büyükleri katılmışlardır.

Padişahlar dinî ve tasavvufî şahsiyetleri seferlere davet etmişler, "Böylece hem onların va'z ve irşadıyla askerin cihad ruhunu ve moral gücünü canlı tutmayı düşünmüşler, hem de kerâmet sahibi zâtların manevî güçlerinden faydalanmaya çalışmışlardır. Osmanlı padişahları, devlet idaresinde ve düşmana karşı yapılan savaşlarda; idari, mali, askeri v.s. her türlü tedbiri aldıktan sonra, devrin meşhur şeyhlerinin dualarını almayı, onların himmetine sığınmayı ve sefere çıkarken uğur sayarak onların elinden kılıç kuşanmayı bir nevi gelenek haline getirmişler, bunu yapılan maddi hazırlıklardan sonra başvurulan manevi bir tedbir olarak telakkî etmişlerdir."[10]

Sultan I. Ahmed ve Aziz Mahmud Hüdayî ile Münasebeti:

Celvetiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, şair Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1038/1628), medrese tahsilini tamamladıktan sonra hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin muîdi oldu. Talebelik ve muîdlik yıllarında bir yandan da Halvetiyye tarikatına mensup Küçük Ayasofya Camii

[10] Osman Türer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Bir Örnek", *Türk Dünyası Araştırmaları,* İstanbul, 1984, 183-184.

şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddin Efendi'nin sohbetlerine devam etti.[11]

Bursa'da kadı nâibliği ve müderrislik vazifelerine devam etmekte olan Hüdâyî, daha önce temas edildiği gibi, İstanbul'da talebelik ve Mısır'da muîdlik/asistanlık yıllarında tasavvufa girmiş, bilahare de tarikat muhitin- den evlilik yaparak bu çevreye sıhrî bir yakınlık sağlamıştı. Gençlik yıllarını tasavvuf muhitinde geçiren Hüdâyî, Bursa'ya yerleştiğinin üçüncü yılında hocası Nâzırzâde'nin vefatından hemen sonra gördüğü rüyalardaki bazı manevi işaretler üzerine, daha önce irşat ve sohbet meclislerine katıldığı Üftâde Efendi'ye Aralık 1576 yılında intisab etti.

İntisabı sırasında şeyhi Üftâde, otuz altı yaşında kendisine biat etmiş bulunan Hüdâyî'den evvela mal ve mülkten, ikinci olarak memuriyetten feragat etmesini, üçüncü olarak da nefsini ayaklar altına almasını ister. Hüdâyî bu teklifleri kabul ederek onun irşat halkasına katılır. Nitekim şiirlerinde Hüdâyî müderrislik ve kadılıktan kurtulduğuna sevincini; ancak vuslat derdinde ve nefsin tuzağından kurtulma azminde bulunduğunu belirtmektedir:

Fazlın ile çün halâs etdin bizi tedrîsden
Yine hıfz eyle ya Rabbî nefsimiz telbîsden[15]

İlâhî çün halâs etdin müderrislik kazâsından
Visâlin lutfedip kurtar bizi varlık azâbından

Padişahlarla ülfet ve onlara yakın olmak mürşidler adına sıkıntılı bir iştir. Çünkü "kurb-i sultan âteş-i sûzân-est/sultana yakın olmak yakıcı ateştir." demişlerdir. Ancak Osmanlı padişahlarının etrafında Osman Gazi'den son padişaha kadar mürşidler halkası hep buluna gelmiştir. Azîz Mahmûd Hüdâyî de devrini idrak ettiği sekiz padişahtan dördü ile yakın münasebetler tesis etmişti. Nitekim devrine yetişerek çocukluk döneminde Hüdâyî'yi gören Evliya Çelebi, eserinde ondan bahsederken şöyle der: "*Yedi padişah dest-i şerîflerin pûs etti, hamd-i Hudâ, bu hakîre şeref-i sohbetleriyle müşerref olmak nasib oldu.*"[12]

Padişahlara rehberlik ve irşat her yiğidin kârı de- ğildir. Hüdâyî'nin padişahlara yazdığı mektuplarından oluşan *Tezâkir-i Hüdâyî* adlı eserinden anlaşıldığına göre o, muhtelif konularda padişahlara tavsiyelerde bulunmuş ve onlar üzerinde etkili olmuştur.

Hüdâyî'nin hayatından bahseden kaynaklar onun Sultan I. Ahmed ile samimi bir münasebet içerisinde olduğunu, hatta Sultan'ın kendisine intisab ettiğini kaydetmektedirler. Rivayetlerde "rüya tabiri" ile başlayan bu münasebetin zamanla daha ileri dereceye ulaşmış bulunduğu söylenebilir. Hüdâyî'nin padişahlara gönderdiği mektuplarını ihtiva eden

[11] H. Kâmil Yılmaz, "Azîz Mahmûd Hüdâyî", *DİA,* İstanbul, 1991, 4. cilt, s.338-340.

[12] H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s.33.

Tezâkir-i Hüdâyî'nin muhtevasından bunların çoğunun Sultan III. Murad'a yazıldığı; Hüdâyî'nin bu padişahla çok yakın bir alaka tesis ettiği anlaşılmaktadır.

Hazret-i Azîz Mahmûd Hüdâyî (Kuddise Sırruh)[13]

Hüdâyî, III. Mehmed'den sonra onun yerine geçen oğlu I. Ahmed ile çok iyi ilişkiler tesis etmişti. Hatta Sultan I. Ahmed'in saygısı sebebiyle Hüdâyî'nin atının arkasında yaya olarak yürüdüğü rivayet edilir. Hüdâyî'nin Sultan I. Ahmed Han ile tanışmasına şu rüya vesile olmuştur: Sultan I. Ahmed rüyasında: "Nemçe/Avusturya kralı ile güreş tuttuğunu ve her nasılsa kendisinin sırt üstü yere düştüğünü görür. "Zahiren korkulu görünen bu rüyanın tabirinde zamanın yorumcuları sağlıklı bir şey söyleyemeyince rüya, tabir edilmek üzere Hüdâyî'ye yazılır. Hüdâyî rüyayı: "Padişahın Avusturya kralına karşı zafer kazanacağı" şeklinde yorumlayarak şu cevabı verir: "İnsan bedeninde en güçlü organ sırttır. Bu yüzden insan en ağır yükleri sırtında taşır. Cansız varlıklar arasında da en güçlü olan arz; yani yeryüzü ve topraktır. Bu iki güçlü şeyin birleşmesinden daha büyük bir kuvvet meydana gelecek ve padişahımız Avusturya kralına karşı galip gelecektir."[14] Rüyanın yorumlanmasından sonra sevk edilen ordu, Estergon kalesini geri alarak Avusturyalılara karşı zafer kazandı. Bu sonuç sultanı âdeta büyüledi. Daha sonraki zamanlarda Hüdâyî'yi çeşitli vesilelerle daha yakından tanıma imkânına sahip olan Sultan I. Ahmed, onun kemalini gördükçe cihan padişahı olduğunu unutarak gönül sultanının önünde sadık bir mürid gibi davranmaya başladı.

[13] https://defter-i-ussak.blogspot.com/2015/11/hazret-i-hudayi-efendimizin-zikrullah-hak-kinda-dort-nutk-i-serifi.html

[14] Yılmaz, *Bahtî (Sultan I. Ahmed)/Divan,* s.38-39.

Hüdâyî ile Sultan I. Ahmed birbirlerinin şiirlerine nazîreler yazarak yakınlık ve dostluklarını pekiştirdiler. Nitekim Hüdâyî'nin:[15]

Diller aceb hayrân olur
Esrâr-ı zikru'llâh ile
Yollar beğim âsân olur
Âsâr-ı zikru'llâh ile

Nefsin hevâsından kesil
Zikr eyle Hakk'ı muttasıl
Saykallanır mir'ât-ı dil
Tekrâr-ı zikru'llâh ile

Ger ister isen kurb-ı Hak
Al ehl-i irfândan sebak
Geldi zuhûra her varak
Eşcâr-ı zikru'llâh ile

Ref' olsa zulmânî hicâb
Dilden giderdi ıztırâb
Yap yap gönül kasrını yap
Mi'mâr-ı zikru'llâh ile

Zikri bulup habl-i metîn
Muhkem tutar ehl-i yakîn
Dâ'im eder i'lâ-yı dîn
İzhâr-i zikru'llâh ile

İsterse ger kalbin safâ
Zikr eyle Hakk'ı dâ'imâ
Bîmâr olan bulur şifâ
Tîmâr-ı zikru'llâh ile

Dilden kederler dûr olur
Mahzûn olan mesrûr olur
Zulmet Hüdâyî nûr olur
Envâr-ı zikru'llâh ile

Şiirine Sultan Ahmed (Bahtî) şöyle şu mısralarla karşılık verir:

Dil hânesi pür-nûr olur
Envâr-ı zikrullâh ile

[15] Mustafa Tatçı- Musa Yıldız, *Aziz Mahmud Hüdâyî/ Divân-ı İlahiyât,* Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.355-357.

İklîm-i dil ma'mûr olur
Mi'mâr-ı zikrullâh ile

Her müşkil iş âsân olur
Derd-i dile dermân olur
Cânın içinde cân olur
Esrâr-ı zikrullâh ile

Gamgîn gönüller şâd olur
Dem-besteler âzâd olur
Güm-geşteler irşâd olur
Âsâr-ı zikrullah ile

Zikreyle Hakk'ı her nefes
Allah bes bâkî heves
Pes gayrıdan ümmîdi kes
Tekrâr-ı zikrullah ile

Gör ehl-i hâlin fırkasın
Çâk etdi ceyb-i hırkasın
Devreyle zikrin halkasın
Pergâr-ı zikrullah ile

Terk et cihân ârâyişin
Nefsin gider âlâyişin
Bul cân ü dil âsâyişin
Efkâr-ı zikrullah ile

Ahmed seni ikrâr eder
Hem zikrini tekrar eder
İhlâsını iş'âr eder
Eş'âr-ı zikrullah ile

Sultan I. Ahmed Han, Hüdâyî'ye karşı son derece samimi bağlarla bağlı olmasına rağmen Hüdâyî ona kar- şı biraz müstağnî bir tavır içindeydi. Nitekim şu hadise buna delildir: Sultan I. Ahmed, Hüdâyî'ye bir hediye göndermiş, o da bunu kabul etmeyerek iade etmişti. Padişah bu sefer aynı hediyeyi Şeyh Abdülmecid Sivasî'ye göndermiş, o kabul edince padişah:

-Bu hediyeyi daha önce Hüdâyî'ye gönderdiğim hâlde o kabul buyurmamıştı, dedi. Abdülmecid Sivasî de:

-Hüdâyî bir ankâdır ki, laşeye tenezzül etmez, cevabını vermişti. Birkaç gün sonra Hüdâyî ile karşılaşan padişah:

-Hediyeyi Abdülmecid Efendi'ye gönderdim kabul etti deyince,

Hüdâyî de:

-Padişahım, Şeyh Abdülmecid bir deryadır ki, deryaya bir damla kirli su düşmekle kirlenmez, diye zarif bir cevap vermiştir.

Sultan I. Ahmed, camiini yaptırırken temel kazma işinde Azîz Mahmûd Hüdâyî, Şeyhü'l-İslam Mehmed Efendi ve Vezîr-i azam Kuyucu Murad Paşa ilk kazmayı vurmuşlardı. Daha sonra halk alandan uzaklaştırılarak padişah gelmiş ve elindeki altın kazma ile terleyinceye kadar temel kazmıştı. Temel atma merasiminde de du- ayı Hüdâyî yapmış, Sultan da eteğiyle toprak taşımıştı. İnşaat tamamlandıktan sonra yapılan açılış merasimin- de ilk hutbeyi Hüdâyî okuduğu gibi, daha sonra da her ayın ilk pazartesi günü burada vaaz etmeyi kabul etmişti.

Sultan I. Ahmed ile Abdülmecid Sivasî Dostluğu:

Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolu şeyhlerinden Abdülmecid Sivasî (ö. 1049/1639), Üftade hazretlerinin halifelerindendir. Sultan I. Ahmed, "Celvetî tarikatından Aziz Mahmud Hüdayî'ye "pederim" diyip rikabında yürüyecek kadar derinden bağlıdır. Ancak Aziz Mahmud Hüdayî, kendisine samimiyetle bağlı olan Sultan Ahmed'e aynı şekilde iltifat etmemiş, Sultan Ahmed'in kendisine gönderdiği hediyeyi kabul etmemiş, ölümünde gasil işlemi için kendisine gelen daveti, yaşlılığı gerekçesiyle reddetmiştir."[16]

Yirminin üzerinde eser sahibi olup Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği kaynaklarda yazılı olan Abdulmecid Sivasî'nin, şiirlerini *Dîvân-ı İlâhiyât* adı altına topladığı bilinmekte ancak bu eser üzerinde bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamış bulunmaktaydı.[17]

971/1563-64 veya 975/1567-68 yılında Zile'de doğmuş, küçük yaşta Kur'an-ı Kerim okumaya başlayarak yedi yaşında hafızlığını tamamlamıştır. Şemseddin Sivasî'nin kardeşinin oğlu ve onun halifesi olan Abdulmecid Sivasî, büluğ çağına erdikten sonra babasından Arapça okuyarak akranları arasında ayrıcalık kazanmıştır. Daha sonra fıkıh, tefsir, hadis öğrenimi görüp kendisini zahirî ilimlerde yetiştirmiştir. Otuz yaşına kadar bu ilimlerle uğraştıktan sonra tasavvufla meşgul olmaya başlamış ve batınî ilimlerde de parmakla gösterilmiştir. Şeyhinin izniyle Merzifon'a giderek bir süre müritlerin terbiyesiyle uğraşmış ve 1006/1597-98 yılında Şemseddin Sivasî'nin ölümü üzerine Sivas'a gelerek irşat faaliyetine başlamıştır. Sultan III. Mehmed'in daveti üzerine İstanbul'a giden Abdulmecid Sivasî, burada da halkı aydınlatmak için vaaz ve nasihatlerde bulun-

[16] Ayşe Yıldız, "Bahtî", https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahti-sultan-ahmed, (27.02.2023)

[17] Recep Toparlı, *Abdülmecid Sivasî Divançesi,* Sivas Belediyesi Yayınları, Sivas, 2015, s.11.

muş, hadis ve tefsir okutmuştur. Bir müddet Şehzade Camisi'nde vaaz verdikten sonra Sultan Ahmed Camisi'nin yapımının tamamlanması üzerine 1026/1617 yılında adı geçen caminin Cuma vaizliğine tayin olmuştur. Burada vaizlik görevini sürdürürken 1049/1639 yılında vefat ederek Eyüp yakınındaki Nişancı Dergâhı'na gömülmüştür.[18]

Ölümüne Nuri Efendi tarafından şu beyit tarih düşürülmüştür:

Gam etmiş-iken aklı çâk târîhini dedi bu hâk
Bin kırk dokuzda aldı pâk Sivasî uçmakta mekân

İstanbul'da Kadızâde Mehmed Efendi'nin başını çektiği, vâizler zümresinin cami kürsülerinde tarikat mensuplarına karşı takındığı olumsuz tavır ve sataşmalar üzerine ciddi tartışmalar meydana gelmiş, Abdülmecid Sivâsî tartışmalara katılarak tasavvuf ve tarikatları savunmuştur. Bu tartışmalarda mutasavvıfların savunduğu fikirler Abdülmecid Sivâsî, karşı görüşler Kadızâde Mehmed Efendi ile özdeşleşmiş ve taraflar arasındaki tartışmalar Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak tarihe geçmiştir.

Abdülmecid Sivâsî, bir taraftan tarikatlara karşı olan taassupla mücadele ederken diğer taraftan Bayramî Melâmîleri'nin (Hamzavîler) ve özellikle İdrîs-i Muhtefî'nin Ehl-i sünnet anlayışına aykırı gördüğü görüş ve davranışlarına da şiddetle karşı çıkmıştır. La'lîzâde Abdülbâki, İdrîs-i Muhtefî'nin Sivâsî Efendi'yi bu tavrından dolayı kendisine bağlı olan Vezir Kayserili Halil Paşa'ya şikâyet ettiğini, bunun üzerine Sivâsî Efendi'nin Bursa'ya sürgün edildiğini söyler. Ancak bu bilgi diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Abdülmecid, yeğeni Abdülahad Nûri başta olmak üzere yetiştirdiği halifeleri vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de geniş kitlelere ulaşmasında etkili olmuş, Şemsiyye ondan sonra Sivâsiyye adıyla anılmaya başlanmıştır.[19]

Sultan I. Ahmet'e devlette olup biten ve hoş karşılanmayan işleyişle ilgili hem nasihat hem de eleştiri yazan şairlerden biri de Abdulmecid Sivasî Efendi'dir. Sivasî Efendi'nin yazdığı manzum şikâyetname devletin içinde bulunduğu ve toplumda da yansımaları olan bozuk gidişe karşı hem tespit hem de çözüm raporudur. Sivasî Efendi, padişaha Kur'an ipine sarılmakla fakirlerin âhından korunabileceğini, makamlara adam atamak yerine adam olana makam vermek gerektiğini, her işi ehline teslim etme-

[18] Toparlı, *Abdülmecid Sivasî Divançesi*, s.13-14.

[19] Cengiz Gündoğdu, "XVII. Yüzyıl'da Eyüp Sakini Bir Halveti Şeyhi: Abdülmecid Sivasi 'Hayatı, Hizmet ve Misyonu", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu,* 7-9 Mayıs 2004, İstanbul, 2004, s. 278-293.; Cengiz Gündoğdu, Cengiz Gündoğdu, "Sivasî, Abdülmecid", *DİA,* cilt 37, İstanbul, 2009, s.286-287.

sinin zulmü gidereceğini, adaletle ve istişareyle iş yapmasını tavsiye eder.

Dinle ey pâdişehim nâfi' olan sözlerimi
Habl-ı Kur'ân ile sâbit kadem ol bi'l-ikrâm

Şahsa mansıb mı gerek mansıba âdem mi gerek
Dîn ü devlete layık nedir ey fahr-i kirâm.

Cevr u zulmün sebebi Rûm u Arab içre bu kim
Câhili zâlimi vâli kılarak tutdu zalâm

Küfr ile mülk durub zulmile durmasa gerek
Sakın ey şâh-ı cihâniyân ü cihândâr müdâm

Tişe-i hikmetile mezra'a-i ma'delet
Meşveret tohumunu saç sula dimâg ile müdâm

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Osmanlı devleti geleneği içerisinde devlet adamlarının şairleri, sanatkârları, ilim adamlarını korumak ve onları teşvik etmek gibi bir görevleri vardı. Kuruluş döneminden itibaren himaye anlayışının yanısıra layık olanlara ihsan ve caizeler vermek önemli bir yaklaşımdı. Sultan I. Ahmed, babası ve diğer ceddi gibi dervişlerin manevî gücü ve etkilerinden istifade etmiştir. O dönemde İstanbul'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî ve Abdülmecid Sivasî başta olmak üzere pek çok mutasavvıfa yakın olmuş, onların ilim ve hikmetinden etkilenip, yardımlarını talep etmiştir. Gönül sultanları sayılan mutasavvıflar devlete ve devlet adamlarına her ortamda destek vermişlerdir. Gerçi "kurb-i sultan âteş-i sûzân-est/sultana yakın olmak yakıcı ateştir." anlayışı içerisinde bu dostluk ve bağlılıkları tasavvufî anlayış gereği mesafeli olmuştur.

Kaynakça

Ak, Coşkun, *Şair Padişahlar,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Ayşe Yıldız, Ayşe, "Bahtî-Sultan I. Ahmet", *TEİS,* https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahti-sultan-ahmed, (02.03.2023)

Bozkurt, Nebi, "Kadem-i Şerif", *DİA,* İstanbul, 2001, c.24, s.57.

Gündoğdu, Cengiz, "XVII. Yüzyıl'da Eyüp Sakini Bir Halveti Şeyhi: Abdülmecid Sivasi 'Hayatı, Hizmet ve Misyonu", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu*, 7-9 Mayıs 2004, İstanbul, 2004, s. 278-293.;

Gündoğdu, Cengiz, "Sivasî, Abdülmecid", *DİA,* cilt 37, İstanbul, 2009, s.286-287.

https://defter-i-ussak.blogspot.com/2015/11/hazret-i-hudayi-efendimizin-zikrullah-hakkinda-dort-nutk-i-serifi.html

Kayaalp, İsa, *Bahtî (Sultan I. Ahmed)/Divan,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2019.

Mücteba İlgürel, Mücteba, "Ahmed I", *DİA,* II. cilt İstanbul, 1989, s.30-33.

Nakşı- Kadem-i Şerîf, https://www.ademder.org.tr/blog/osmanli-tarihi/osmanl%C4%B1-k%C3%BClt%C3%BCr-ve-medeniyeti/nak%C5%9Fikademi%C5%9Fer%C3%AEf (06.03.2023)

Tatçı, Mustafa- Musa Yıldız, *Aziz Mahmud Hüdâyî/ Divân-ı İlahiyât,* Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Toparlı, Recep, *Abdülmecid Sivasî Divançesi,* Sivas Belediyesi Yayınları, Sivas, 2015.

Tulum, Mertol, *Bahtî Divanı'nın Transkripsiyonu ve Şairin Edebî Şahsiyeti,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1962-1963.

Türer, Osman, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Bir Örnek", *Türk Dünyası Araştırmaları,* İstanbul, 1984, 183-184.

Yılmaz, H. Kâmil, "Azîz Mahmûd Hüdâyî", *DİA,* İstanbul, 1991, 4. cilt, s.338-340.

Yılmaz, H. Kâmil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.